

УДК 370.13.42+374.8

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗРОБКИ СИСТЕМИ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ КОНФЛІКТІВ

Калаур С.М., к. пед. н., доцент,
докторант кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

У статті розглянуто основоположні засади розробки системи неперервної професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів. Проаналізовано підходи до сутності наукової дефініції «система». Досліджено основні властивості (цілісність, структурність, синергізм, відкритість, рівновагу, динамічність, надійність) і ознаки (ангажованість, синергічність, інтегрованість, концептуальність, широту, інтенсивність) системи, узагальнено розуміння її структури. З'ясовано системоутворюючі чинники, які об'єднують компоненти системи в межах цілого.

Ключові слова: система, властивості, ознаки, структура, професійна підготовка, фахівці соціальної сфери, готовність до розв'язання конфліктів.

В статье рассмотрены основополагающие принципы разработки системы непрерывной профессиональной подготовки будущих специалистов социальной сферы к решению конфликтов. Проанализированы подходы ученых к сущности научной дефиниции «система». Исследованы основные свойства (целостность, структурность, синергизм, открытость, равновесие, динамичность, надежность) и признаки (ангажированность, синергичность, интегрированность, концептуальность, широта, интенсивность) системы, а также обобщено понимание ее структуры. Определены системообразующие факторы, объединяющие компоненты системы в рамках целого.

Ключевые слова: система, свойства, признаки, структура, профессиональная подготовка, специалист социальной сферы, готовность к решению конфликтов.

Kalaur S.M. PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PRINCIPLES OF THE DEVELOPING OF THE SYSTEM OF CONTINUOUS PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS OF SOCIAL SPHERE TO CONFLICT RESOLUTION

The article deals with the basic principles of the developing of the system of continuous professional training of future specialists of social sphere to conflict resolution. The approaches to the essence of the scientific definition of system were analyzed. The main properties (integrity, structuring, synergy, openness, balance, dynamism, reliability) and signs (engagement, synergy, integrability, conceptuality, breadth of intensity) of the system were investigated, the understanding of its structure was generalized. The system-forming factors, which unite the components of the system within the whole, were found out.

Key words: system, properties, features, structure, professional training, specialists in social sphere, readiness to conflict resolution.

Постановка проблеми. Майбутні соціальні працівники, соціальні педагоги та психологи у своїй професійній діяльності безпосередньо будуть стикатися з розв'язанням різноманітних проблем конфліктологічного характеру. Адже професійна діяльність фахівців соціальної сфери спрямована на реалізацію державних програм щодо соціального захисту безробітних і бездомних; соціальної адаптації осіб із психічними вадами; соціальних гарантій військовослужбовцям; соціальної адаптації та працевлаштування підлітків і молоді; соціальної допомоги хворих на інфекції, провоковані вірусом імунодефіциту людини (далі – ВІЛ); соціальної адаптації осіб, звільнених із місць позбавлення волі. Під час виконання своїх професійних обов'язків можливі конфлікти як із клієнтами, так і зі

своїми колегами чи партнерами. Саме тому ще під час навчання у вищому навчальному закладі (далі – ВНЗ) у студентів доцільно формувати високий рівень готовності до розв'язання конфліктів. Основною змістоутворювальною домінантою, що зобов'язує нас рухатися за обраним вектором, вважаємо розробку системи неперервної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що в педагогічній науці українськими конфліктологами накопичений значний науковий потенціал. Педагогічні механізми попередження й вирішення конфліктів досліджували П. Ковальчук, Н. Мамієва та ін. Загальні підходи до висвітлення конфліктологічної компетентності фахівців дістали наукове обґрунтування у працях В. Андреева, В. Журавльова, Н. Грішиної.

Вивчення напрацювань фахівців із проблеми дослідження вказує на те, що окремі питання організації цілеспрямованої діяльності щодо формування готовності майбутніх фахівців, які працюватимуть у соціальній сфері, до розв'язання конфліктів лише опосередковано досліджені. Так, в публікаціях І. Козич обґрунтовано формування конфліктологічної компетентності соціального педагога під час навчання в магістратурі, Л. Мухіна дослідила конфліктологічну компетентність як складову професійної компетентності викладача ВНЗ, Т. Браніцька вивчала конфліктологічну культуру майбутніх фахівців соціономічних професій.

Постановка завдання. У процесі вивчення напрацювань науковців було встановлено, що концептуально проблема формування готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності на основі розробки системи неперервної професійної підготовки дотепер недостатньо вивчена. Потребують більш ґрунтовного дослідження питання, які стосуються характеристики психолого-педагогічних засад розробки системи неперервної професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів. Саме такі аспекти відіграють визначальну роль у розробці цілісної системи формування готовності студентів спеціальностей «Соціальна робота», «Психологія» та «Соціальна педагогіка» в зазначеній площині. Такі аспекти стали визначальними для написання статті, мета якої – проаналізувати зміст і представити характеристику концептуальних засад, на яких має ґрунтуватися розробка системи неперервної професійної підготовки до розв'язання конфліктів майбутніх фахівців соціальної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині докорінно змінилася стратегія професійної підготовки фахівців. У контексті підвищення якості професійної підготовки до розв'язання конфліктів майбутніх фахівців соціальної сфери необхідна розробка педагогічно виваженої системи. Ми виходили з тих позицій, що «система підготовки фахівця є засобом, спрямованим на реалізацію мети» [4, с. 516], а також взяли до уваги постулат, що система «має свою історію, свої етапи розвитку, свої традиції, взаємодію частин всередині системи» [5, с. 13].

У формуванні високого рівня готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів, які виникатимуть у професійній діяльності, вагому роль відіграє науково-виважений підхід до впровадження цілісної системи. У практичному

аспекті поставлено стратегічне завдання – розробити систему, що являла б собою безпосереднє впровадження в освітній процес додаткових підмоделей, які враховують найбільш значущі чинники та напрямки в динаміці формування готовності до розв'язання конфліктів у професійній діяльності майбутніх фахівців соціальної сфери в контексті їхньої неперервної професійної підготовки. Тобто система повинна передбачати, з методологічного погляду, розробку гносеологічної призми чи особливого виміру педагогічної реальності.

У науково-дослідницькому трактуванні «система» постає як загальна методологія дослідження процесів і явищ, що належать до певної галузі людських знань; у теоретико-пізнавальному аспекті «система» розуміється як спосіб мислення [6, с. 14]. Встановлено, що в наукових колах виокремлюють декілька підходів до розуміння такої наукової дефініції. Серед них три становлять найбільший інтерес у контексті нашого дослідження, а саме:

1) розгляд системи як комплексу взаємодіючих і взаємопов'язаних частин (Л. фон Берталанфі визначав систему як комплекс взаємодіючих елементів, в якому поведінка кожного елемента впливає на поведінку цілого, а поведінка елементів та їх вплив на ціле взаємозалежні;

2) охоплення поняттям «система» вимог і складових (І. Блауберг характеризував систему через особливу єдність із середовищем; будь-яка система є елементом системи більш високого порядку; елементи будь-якої системи, зазвичай, є системами більш низького порядку;

3) визначення системи на основі «цілісності» (Ю. Сурмін обґрунтував цілісність «множини» – кінцевої множини функціональних елементів і відносин між ними, що виокремлюється із середовища відповідно до визначеної цілі в межах певного часового інтервалу).

Узагальнюючи вищезазначене, наукову дефініцію «система» розглядаємо як сукупність конкретних елементів, які визначають вид діяльності та сприяють досягненню загальної мети через взаємозв'язок і взаємозумовленість складових елементів, які використовуються. Тобто системою називаємо інтегративний об'єкт педагогічної оптимізації освітнього процесу, що об'єднує всі педагогічні впливи щодо формування у студентів готовності до розв'язання конфліктів у професійній діяльності та характеризується цілісною структурою.

На основі аналізу дослідження Ю. Галагузової [1, с. 79] ми дійшли висновку, що система професійної підготовки майбутніх

фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів – це різновид педагогічної системи, оскільки вона має конкретні ознаки: по-перше, є підставою для теоретичного осмислення і побудови педагогічної діяльності; по-друге, охоплює певну сукупність взаємозв'язаних засобів, методів і процесів, необхідних для організованого, цілеспрямованого та цільового педагогічного впливу на формування особи із заданими якостями; по-третє, забезпечує виконання ціннісно-сміслових, нормативних, технологічних і процесуально-результативних функцій педагогічної діяльності; по-четверте, сприяє досягненню поставлених цілей щодо розвитку майбутнього фахівця.

Зупинимося на характеристиці головних властивостей і ознак системи, на яких зроблено акцент під час формування в майбутніх фахівців соціальної сфери готовності до розв'язання конфліктів. Отже, на підставі вивчення напрацювань таких фахівців, як: І. Дудник, А. Катренко, О. Старіш О. Шаропов, виокремлено такі *властивості* системи:

– цілісність – система повинна бути, передусім, цілісною сукупністю компонентів, тобто, з одного боку, це цілісне утворення, а з іншого – в її складі чітко виокремлюються конкретні об'єкти (складові блоки), однак система поводить себе як одне ціле, тобто зміни одного викликають зміни інших;

– структурність – передбачається наявність чіткої сукупності певних внутрішніх складових і зумовленість істотних зв'язків між ними;

– синергізм – ефективність спільного функціонування всіх складових досліджуваної системи повинна бути вищою за сумарну ефективність ізольованого функціонування тих самих складників окремо;

– відкритість – досліджувана система повинна проявляти свої властивості під час активної взаємодії із зовнішнім освітнім середовищем, що робить її відкритою, однак система водночас мусить намагатися зберегти якісну визначеність і всі властивості, що забезпечують високу стійкість, самостійність і адаптивність її функціонування в конкретному напрямку;

– рівновага – система має бути здатною зберігати свій стан цілісності якомога довше;

– надійність – досліджувана система повинна бути здатною безперебійно функціонувати при виході одного зі складників або під час додавання (чи зміни) необхідного компонента;

– динамічність – досліджувана система має динамічну природу, тобто їй властиві

процеси виникнення, становлення, розвитку, зміни.

На основі вивчення публікацій В. Доучаєвої [2, с. 179–184; 3, с. 226] було спрогнозовано необхідність конкретних *ознак* системи, а саме:

1) ангажованість системи (зумовленість зовнішнім запитом, у нашому випадку – потребою соціальних установ у кваліфікованих фахівцях, які готові до розв'язання конфліктів у професійній діяльності);

2) інтегрованість (міра вбудованості в освітній простір ВНЗ під час підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери);

3) концептуальність (ґрунтовність і послідовність системи в ситуації кон'юктурних впливів ззовні);

4) широта (діапазон потенційних можливостей системи в умовах відкритого освітнього середовища);

5) інтенсивність (насиченість прогресивними інноваційними засобами, методами та формами організації освітнього простору);

6) синергічність (здатність до позитивного зворотного зв'язку в умовах неупорядкованого впливу зовнішнього освітнього середовища).

Підкреслимо, що представлений вище перелік ознак розглядається нами як цілесумовлений продукт, який є надійним діагностувальним інструментом, що виявляє свою доцільність у плані визначення якості створюваної системи.

У контексті нашого дослідження було поставлено завдання щодо дослідження системоутворюючих чинників, які покладено в основу виокремлення складників (компонентів) системи й аналізу підходів до структури системи. Коротко зупинимося на висвітленні підходів науковців до виокремлення структурних складових системи, які будуть достатніми для формування високого рівня готовності майбутніх фахівців соціальної сфери в зазначеному напрямку.

У філософському словнику структура (від лат. *structura* – побудова) трактується як побудова і внутрішня форма організації системи як єдності сталих взаємозв'язків між її елементами, а також законів таких взаємозв'язків. У нашому дослідженні за основу було взято розуміння Ю. Галагузової про те, що система повинна містити «певну сукупність взаємопов'язаних засобів, методів і процесів, необхідних для створення організованого, цілеспрямованого й умисного педагогічного впливу на формування особистості із заданими якостями; забезпечує виконання ціннісно-змістових, нормативних, технологічних і процесуально-результативних функцій; сприяє досяг-

ненню поставлених цілей щодо розвитку людини» [1, с. 73].

Для з'ясування причин і способів утворення системи, її існування, функціонування, розвитку та вдосконалення необхідно визначити основні (концептуальні) системоутворюючі чинники, які об'єднують компоненти системи в межах цілого. Аналіз наукової літератури дозволив нам виявити такі системоутворюючі чинники:

1. Наявність мети, яка передбачає формування високого рівня готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів. Вважаємо, що виокремлення мети як системоутворюючого чинника орієнтуватиме на створення і вдосконалення системи. На основі опрацювання публікацій В. Докучаєвої [2; 3] під час формулювання мети системи було взято до уваги такі чотири аспекти. По-перше, необхідність визначення «мети-можливості», що здійснюється на основі аналізу об'єктивних тенденцій професійної підготовки, зумовлених здатністю до самоорганізації. По-друге, визначення «мети-наміру», що сформульована на підставі прагнення до вдосконалення та врахування потенціалу професійної підготовки. По-третє, ідентифікація з «метою-образом» (стратегічна мета). По-четверте, необхідне остаточне визначення траєкторії розвитку системи.

Отже, мета є те, заради чого створюється система, а тому усвідомлення мети уможлиблює спільну діяльність усіх суб'єктів освітнього процесу. Мета під час створення системи може уточнюватися, конкретизуватися, що пізніше призведе до уточнення й конкретизації змістовних і процесуальних аспектів діяльності з професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів. Отже, мета визначає діяльність та є системоутворюючим чинником, оскільки приводить у рух усю систему.

2. Розуміння ідеї створення системи, що безпосередньо базується на усвідомленні мети. Мета не відіграє ролі якогось самостійного початку, якоїсь абстрактної наукової ідеї. У найбільш загальному розумінні, ідея створення системи передбачає подальше пізнання сутності професійної підготовки фахівців, що працюватимуть у соціальній сфері, у ній міститься реальне наукове знання для подальшого практичного втілення в освітню підготовку майбутніх фахівців соціальної сфери, спрямовану на формування готовності до розв'язання конфліктів у професійній діяльності. Ідея створення системи ґрунтується на методологічній концепції цілісності об'єктивного і суб'єктивного. Тобто система з погляду

усвідомлення мети є об'єктивною реальністю, а у процесі функціонування стає суб'єктивною – переходить у ранг міжсуб'єктивної реальності.

3. Для окремих структурних складників (компонентів) системи має бути характерна спільна спрямованість до досягнення мети; вони мають взаємодоповнювати один одного та забезпечувати тісний взаємозв'язок. Тобто кожен структурний компонент системи, будучи ізольованим, виконує конкретну функцію в цілісному процесі формування готовності майбутнього фахівця соціальної сфери до розв'язання конфліктів і має активно впливати на інші компоненти системи. Така діалектика взаємозв'язку структурних компонентів створює відносно стійку систему.

Єдність і взаємозв'язок компонентів системи полягає, по-перше, в тому, що студенти опановують теоретичні знання щодо розв'язання конфліктів, у них розвиваються особистісні якості, вони розвивають внутрішню мотивацію та формують комплекс практичних умінь. По-друге, кожен компонент системи, відповідно до своїх можливостей формування готовності майбутнього фахівця соціальної сфери до розв'язання конфліктів, створює умови для підвищення загального рівня професійної компетентності.

Стратегічний підхід до розробки цілісної системи, здатної до саморозвитку, передбачає, на думку В. Докучаєвої, з одного боку, що «система є самостійною цілісністю, яка розвивається, є керованою, складається з низки компонентів», а з другого, – що управління такою системою спрямоване на «збереження її цілісності, що водночас дозволяє змінювати, впливати на дію окремих компонентів» [3, с. 224].

Зупинимось дещо ґрунтовніше на аспекті цілісності системи. Отже, цілісність системи забезпечується на основі безпосередніх, опосередкованих і причинно-наслідкових зв'язків між окремими її структурними компонентами. Безпосередній зв'язок проявляється в тому, що всі компоненти, взаємодіючи один з одним, перебуваючи в певних відносинах між собою, забезпечують формування готовності майбутнього фахівця соціальної сфери до розв'язання конфліктів. Опосередкованість зв'язків зумовлена тим, що їх взаємодія дещо видозмінюється за допомогою низки ланок, ролі яких можуть відігравати викладацький колектив, студенти й ті міжособистісні стосунки, які виникають в результаті організації освітнього процесу. Опосередкований характер зв'язків проявляється в тому, що розвиток особистості майбутнього фахівця соціальної сфери відбувається через ана-

ліз знання з погляду ставлення до власної діяльності, і з розуміння ролі такого знання у своїй діяльності щодо розв'язання конфліктних ситуацій.

Причинно-наслідкові зв'язки між компонентами системи виникають, по-перше, внаслідок діяльності викладацького колективу, який створює передумови (причини) для того, щоб студенти оволоділи знаннями, набули вмінь, формує мотиви, які спонукають їх засвоювати систему цінностей і відносин, що загалом позитивно впливає на результат – готовність до розв'язання професійних конфліктів (наслідок). Якість причинно-наслідкового зв'язку залежить як від якості причини, так і від самого студента, оскільки він не є пасивним споглядачем, а бере активну участь у своїй професійній освіті. По-друге, причинно-наслідкові зв'язки виникають і в результаті діяльності самого студента, який співвідносить, наприклад, інформаційне поле конфліктної взаємодії з потребами вдосконалення наукового знання про його врегулювання. У такому разі перше – це причина, а друге – наслідок, який активно впливає на причину. По-третє, причинно-наслідкові зв'язки виникають і «всередині» компонентів системи. Вони обумовлені реалізацією принципів і підходів, що покладені в основу системи, та можливими протиріччями між ними при неправильному їх виокремленні.

Отже, система професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності повинна мати конкретну структуру та складатися з певних структурних компонентів (блоків, елементів). Вважаємо, що всі структурні складові мають відображати внутрішні та зовнішні зв'язки в системі та забезпечувати дієвість усього процесу формування готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів. Тобто розроблена нами система містить конкретну сукупність взаємопов'язаних принципів, підходів, педагогічних умов, методів, форм, які суттєво впливають на формування всіх компонентів, критеріїв і показників готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів.

Визначальним моментом нашої практичної діяльності було те, що розробка системи стимулювала нас до формулювання основних способів і дій, спрямованих на вдосконалення стану готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів, а також вплинула на розвиток процесів у системі та її оточенні, взаємодію всіх структурних блоків, взаємодію самої системи з об'єктами навколишнього середовища. Інакше кажучи, ми взяли до уваги пораду В. Докучаєвої [2,

с. 159] щодо потреби забезпечення чіткого зворотного зв'язку, який дав нам можливість коригування досягнення мети та забезпечив розвиток цілісності системи.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, розробка системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів передбачає тривалість у часі, наявність в єдиній системі конкретних підсистем, кожна з яких об'єднує конкретні елементи (складові частини), що мають функціональні властивості. На основі дедуктивного аналізу наукових напрацювань науковців ми розглядаємо систему професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів як чітко упорядковану конкретну множину взаємопов'язаних елементів, які мають власну структуру та чітку організацію. Передбачаємо, що розробка та впровадження системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів допоможе суттєво підвищити професіоналізм фахівців соціальної сфери, дозволить їм уникати більшості деструктивних конфліктних ситуацій, виходити з конфліктів із гідністю, досягаючи консенсусу, аргументовано відстоювати свою позицію, твердо дотримуватися обраного курсу в організації соціальної допомоги клієнтам, які її потребують.

Наступне завдання буде спрямоване на більш ґрунтовне висвітлення структурних складових системи та графічне її моделювання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Галагузова Ю. Теория и практика системной профессиональной подготовки социальных педагогов : дис. ... д. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Ю. Галагузова ; Российский государственный социальный университет. – М., 2001 – 373 с.
2. Докучаєва В. Проектування інноваційних систем у сучасному освітньому просторі : [монографія] / В. Докучаєва. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 304 с.
3. Докучаєва В. Технологія проектування інноваційних педагогічних систем як стратегія впливу на майбутній стан системи та її оточення / В. Докучаєва // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – Серія «Педагогічні науки». – 2016 – № 6 (303). – Ч. III – С. 220–228.
4. Енциклопедія освіти / [Акад. пед. наук України] ; голов. ред. В. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Методы системного педагогического исследования : [учеб. пособ.] / под ред. Н. Кузьминой. – М. : Народное образование, 2002. – 208 с.
6. Шарапов О. Системный анализ : [навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц.] / О. Шарапов, В. Дербенцев, Д. Семьонов. – К. : Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, 2003. – 154 с.